

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ У ДІЇ

УДК 342.553(477)

О. Прієшкіна,

доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права та правосуддя
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ: ДОСВІД КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Становлення державності в трансформаційний період розвитку суспільства є однією з найскладніших теоретичних і практичних проблем, що стоять перед політичною елітою, вченими-правознавцями та юристами-практиками України, інших пострадянських країн, і тому вимагає глибокого теоретико-методологічного аналізу.

Для сучасного етапу української державності характерними є: демократизація суспільних процесів; закріплення на конституційному рівні економічної, політичної та ідеологічної багатоманітності, її реалізації на практиці; встановлення конституційних принципів поділу влади, верховенства права і закону, пріоритету прав особи. Разом з тим цей етап сьогодні характеризується й низкою таких негативних процесів, як криза і послаблення регулятивних можливостей державної влади; зниження її авторитету; значна поляризація населення за рівнем прибутків, за ідеологічними і політичними уподобаннями; розвиток та поглиблення правового нігілізму, і не лише серед населення, а й у верхніх ешелонах державної влади; жорстокі конфлікти в самій Верховній Раді; зниження моральності, рівня культури.

Дбаючи про демократичні принципи легітимізації державної влади, Україна ще до проголошення своєї незалежності прагнула вирішити це питання на підставі прийняття відповідних нормативно-правових актів. У історичній ретроспективі український народ неоднора-

зово намагався реалізувати своє право на самовизначення шляхом створення незалежної держави. Однак всі спроби щодо конституювання національної Української держави здійснювалися протягом історії кілька разів у різних формах та завершилися невдачею. Козацька Держава під проводом Б. Хмельницького (1648–1654) та І. Мазепи (1708–1709), парламентські республіки під назвою Української Народної Республіки (1917–1918), Гетьманату, що поєднував монархічні, президентські та військово-диктаторські засади (1918), Директорії (1918–1919), парламентсько-президентської республіки під назвою Західноукраїнської Народної Республіки (1918–1919) та Карпатської України (1939) канули в історичне минуле як невдалі спроби на ниві державності.

Слід відзначити, що остання спроба національного самовизначення у формі створення власної держави була здійснена українською нацією наприкінці ХХ століття. Саме цей процес, що був пов'язаний з процесами розпаду СРСР, руйнація якого розпочалася ще тоді, коли союзні республіки перестали вносити платежі до державного бюджету СРСР, коли вони оголосили про верховенство республіканських законів над союзними, коли почали відверто нехтувати союзним законодавством, стає особливо стрімким і незворотним після прийняття союзними республіками декларацій та законів про державний

суверенітет та декларацій про незалежність.

Однією з головних причин появи таких декларацій були наявність союзного керівництва, яке втратило здатність контролювати і регулювати процеси, що відбуваються в країні, відверте нехтування ним інтересів союзних республік, відсутність оперативного та адекватного реагування на стрімкі зміни соціально-політичної ситуації в республіках, а також неповороткість, незграбність і часом відверта безпорадність союзного керівництва.

Безумовно, першорядне значення для нас серед зазначених документів має такий політико-правовий документ, як Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, в якій висувалося прагнення зміцнити державну владу законним шляхом, виходячи з належності її Українському народові.

Академік Ю. С. Шемшученко відмічає, що таким чином Декларація стала важливою віхою в конституційному процесі України, а її основні положення з деякими модифікаціями стали елементом практично всіх офіційних і альтернативних проектів Основного Закону і самої Конституції України.

Таким чином, можна зазначити, що Декларація є по своїй природі політико-правовим документом, який характеризується системними складними зв'язками політичних та правових положень, в якому особливого значення набуває посилена юридична складова документа, що має екзистенційне значення для існування державності.

Разом з тим слід відзначити, що Декларація стала правовою базою для Конституції України 1996 року та всього правового законодавства, бо фактично містила положення, що є екзистенціальними для української державності. Серед них найважливішим стало положення, що єдиним джерелом державної влади в республіці було визнано народ України, який включає громадян республіки всіх національностей.

По суті, Декларація заклала підвалини правової держави в Україні, стала юридичною базою для реформування та

модернізації вітчизняного законодавства і державних структур, на тривалий час визначила вектор суспільного розвитку республіки. Цей юридичний акт був документом «на виріст»: з одного боку, він регламентував та фіксував те, що існувало в реаліях, з іншого — став своєрідною юридичною програмою нашої країни, в якій визначено основні принципи та пріоритетні цілі майбутнього розвитку державотворчого процесу.

Варто підкреслити, що на момент прийняття Декларація була значною мірою символічним документом, своєрідним знаковим політичним кроком у правильному порядку, який свідчив, що в перспективі Україна, зробивши наступні кроки, зможе вийти на шлях цивілізованого розвитку. Саме тому її поява на Заході сприймалась надзвичайно обережно, фактично як програма намірів та прагнень. Зокрема, у коментарі з цього приводу, вміщеному в «Крісчен сайєнс монітор» (США) під заголовком «Нова Україна», зазначалося, що Декларація є важливим законодавчим актом, який відкрив новий етап у житті українського народу. «Його справжнє значення розкривається після остаточного визначення відносин між союзними республіками і центром».

Водночас слід зауважити, що Декларація про державний суверенітет України має величезне значення для розвитку і вдосконалення місцевого самоврядування як одного з найважливіших демократичних інститутів суспільства і держави та є однією з форм реалізації народовладдя, яка значно впливає на становлення та розвиток державності в Україні, сприяє децентралізації державної влади, активізації участі населення в управлінні державними та місцевими справами, вирішенні соціально-економічних питань.

Місьцеве самоврядування в політичній системі суспільства є важливою засадою демократичного ладу, відповідно до чого жителі — члени територіальних громад можуть самостійно вирішувати питання місцевого самоврядування. Місьцеве самоврядування займає важливе місце серед інститутів парламентаризму, сприяє

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ У ДІЇ

структуризації громадянського суспільства, реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина.

На сучасному етапі розвиток державності, місцевого самоврядування в Україні повинен здійснюватись на підставі належних і ефективних правових норм. Одним із найголовніших завдань вирішення організаційно-правових проблем місцевого самоврядування є приведення законодавства України про місцеве самоврядування у відповідність до міжнародних актів. Зокрема, доцільно внести доповнення та зміни до законів «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», прийняти окремі закони про обласні, міські, сільські (селищні) ради, «Про територіальну громаду», «Про статус сільських (селищних), міських голів» та ін.

Разом з тим слід відзначити, що для створення матеріально-фінансової основи місцевого самоврядування, достатньої для реалізації повноважень його органів, є доцільним: а) створення законодавчої бази матеріально-фінансового забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування шляхом прийняття законів про комунальну власність, про місцеві бюджети, про місцеві податки і збори, про комунальний кредит і цінні папери, про місцеві природні ресурси та ін.; б) визнання права власності на природні ресурси, землю; в) законодавче визначення порядку формування і використання самостійного місцевого бюджету, стабільних дострокових джерел його наповнення.

Таким чином, Декларація про державний суверенітет відіграла надзвичайно важливу роль у становленні в Україні конституційного ладу на демократичних засадах, заложила цінності, які стали фундаментальними для Конституції 1996 року, а також для всього конституційного законодавства.

Варто відзначити, що прийняття Декларації мало декілька важливих телеологічних наслідків. По-перше, це торкалось загальносоюзного рівня: а) унеможливити в майбутньому злов-

живання з боку союзного центру; б) зупинити тенденцію до постійного звуження повноважень і можливостей союзних республік; в) нейтралізувати диктат центральних (союзних) міністерств і відомств; г) запровадити принципово нову оптимальну систему взаємовідносин між союзним центром та УРСР з поверненням останній значної частини суттєвих предметів відання; д) створити систему організаційних та організаційно-правових гарантій стабільного статусу УРСР у складі СРСР.

Відносно суто національного рівня телеологічні доміанти мали більш перспективний характер. Зокрема, Декларація мала б відігравати роль принципово нового, системного, конституюючого, основоположного, засадничого, фундаментального документа, посиляючись на який можна було б не тільки відстоювати права України та її народу під час переговорів з представниками центру та делегаціями інших союзних республік, а й в перспективі розмовляти з ними з позицій дійсно суверенної держави.

Слід звернути увагу на те, що Декларація про державний суверенітет України у змістовному аспекті була виваженою і обґрунтованою, написаною з урахуванням не тільки політичних реалій, а й конкретної ситуації того періоду, що склалася в Україні. Більш того, вже зазначалось, що її розробники пішли шляхом створення нормативних передумов незалежності Української держави набагато далі, ніж інші союзні республіки. Крім цього, Декларація могла б відігравати роль малої Конституції України. Однак на той час запровадження її положень повною мірою не було актуальним і вона, по великому рахунку, так і залишилася за своєю юридичною природою передконституційним документом.

Президент України В. Янукович підкреслив, що двадцять років назад, прийнявши Декларацію про державний суверенітет України, наша держава зробила рішучий крок до незалежності. Це було непросте рішення, бо ментальна більшість депутатів Верховної Ради тодішньої радянської України все ще мислила

категоріями існуючої політичної реальності. І все ж вони проголосували за документ, який відкрив принципово нову сторінку в історії України, — відмітив голова уряду.

Голова Верховної Ради України В. Литвин у своєму виступі назвав Декларацію про суверенітет самим важливим кроком на шляху розвитку нашої держави як суверенної, незалежної. «За 20 років незалежності України світ побачив багато політико-правових документів важливого характеру, достатньо згадати, хоча б прийняття акта про незалежність України та Конституцію України 1996 року. Разом з тим без проголошення Декларації про державний суверенітет України навряд чи було б можливо прийняття в порівняно короткі строки цих та інших основоположних правових документів держави, — сказав В. Литвин. — Декларація стала першим та самим визначним кроком на шляху розвитку суверенної, незалежної Української держави і, що особливо важливо, положило початок якісно новому етапу в розвитку та захисту прав і свобод людини в Україні» [1].

Слід відзначити, що фактично Верховна Рада України майже вперше прийняла акт, який втілює волевиявлення всього народу України. Те, що Декларація про державний суверенітет України по своєму характеру була народним документом, свідчить реакція людей на її прийняття. Якщо при її обговоренні не стихали мітинги під стінами парламенту з вимогами негайного прийняття Декларації, то після її затвердження головною вимогою суспільства стало здійснення та розвиток її положень.

Активну позицію відносно цього історичного акта продемонструвала молодь, зокрема Союз незалежної української молоді та Український студентський союз. Показовим в цьому сенсі в часі було голодування студентів в Києві з 2 по 17 жовтня 1990 року при участі 158 чоловік із 24 міст України і при підтримці широкої громадськості [1].

Декларація фактично заклала основи нового курсу розвитку українського законодавства. Логічним завер-

шенням цього процесу стало прийняття 24 серпня 1991 року Акта незалежності України, а далі — початок роботи по прийняттю Конституції вже суверенної та незалежної України. Декларація про державний суверенітет України зберігає свій статус дороговказної зірки сьогодні та у майбутньому.

Таким чином, резюмуючи, можна дійти висновку про те, що роль та значення Декларації ще не повною мірою оцінені для будівництва в Україні незалежної правової держави, встановлення конституціоналізму на демократичних засадах, розвитку та вдосконалення місцевого самоврядування. Важливо активніше використовувати її потенціал для формування в Україні демократичного конституційного ладу, державного і правового будівництва. Однак протягом останнього десятиріччя через об'єктивні й суб'єктивні причини процес державотворення відбувається непросто. Головна особливість нинішнього політичного режиму України полягає в надто повільному визріванні та становленні громадянського суспільства, різкому протистоянні різних політичних сил, часто в непорозумінні між гілками влади, зокрема законодавчою і виконавчою. Найважливішою основою у вирішенні зазначених та інших проблем має бути Конституція України, яка вже нині вимагає уточнень та доповнень. Разом з тим саме на конституційному фундаменті можуть відбутися всі законотворчі процеси подальшої демократизації та місцевого самоврядування в Україні.

Ключові слова: Конституція України, декларація, державний суверенітет, демократичний конституційний лад.

У статті аналізуються основні положення Декларації про державний суверенітет, які є екзистенціальними для української державності.

Акцентується увага на тому, що роль та значення Декларації ще не повною мірою оцінені для будівництва в Україні незалежної правової держави, важливо активніше використовувати її творчий потенціал для формування в Україні демокра-

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ У ДІЇ

тичного конституційного ладу, державного і правового будівництва.

В статье анализируются основные положения Декларации о государственном суверенитете, которые являются экзистенциальными для украинской государственности.

Акцентируется внимание на том, что роль и значение Декларации еще не в полной мере оценены для строительства в Украине независимого правового государства, важно активнее использовать её творческий потенциал для формирования в Украине демократического конституционного строя, государственного и правового строительства.

In this article the main positions of the Declaration of state sovereignty, which are existential for the Ukrainian state.

The attention is paid on that the role and significance of the Declaration is not enough estimated for the construction in Ukraine of the independent legal state, it is important to use more actively it's creative potential for the forming in Ukraine of the democratic constitutional system, state and legal construction.

Література

1. Голос України. — 2010. — 17 июля.

УДК 342.4(477)(045)

Х. Приходько,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри муніципального права
Академії муніципального управління

МЕТОД КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА: СУТНІСНО-СУБСТАНЦІЙНІ, АНТРОПОЛОГІЧНІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Процесуалізація конституційного права як одна з сучасних тенденцій його розвитку стала правовою передумовою актуалізації питань теорії, методології та практики конституційно-процесуального регулювання. Невід'ємною складовою окресленої проблематики є питання методу конституційного процесуального права, зокрема його сутнісно-субстанціональні, антропологічні та праксеологічні аспекти.

Останнім часом проблема методу правового регулювання виступає предметом науково-доктринального переосмислення та обґрунтування [1–10], що є цілком закономірним процесом у зв'язку з якісним оновленням суб'єктно-об'єктного складу сучасних суспільних

відносин та домінуванням міжнародних соціально-еволюційних факторів їх розвитку. Крім цього, одним з ключових завдань сучасної науки конституційного права, зокрема її перспективного напрямку — конституційного процесуального права, є вирішення на концептуальному та прикладному рівнях проблеми збалансованості та оптимальності правового регулювання, у тому числі питань методології та методики конституційного процесуального права. При чому завданням виступає не штучне розмежування матеріального і процесуального методів конституційного права, а навпаки, удосконалення їх соціально-юридичного інструментарію у форматі їх поєднання та ефективного правоза-